

HALOTTKÉMLÉS HAZÁNKBAN A XIX. – XX. SZÁZADBAN

THE CORONER'S TASKS IN HUNGARY IN THE 19-20TH CENTURY

TÓTH György;
(ORCID: 0000-0002-5278-5757)
toth.gyorgy@mentok.hu

Absztrakt

A halál megállapítását, a halottvizsgálatot, a halott körüli teendőket a XIX. - XX. században a jogszabályok által felhatalmazott halottkémi rendszer látta el, meghatározva a halottkémlést végző személyek megbízási kritériumait, szabályozva a teendőket természetes, illetve erőszakos halál esetén, kiemelve a dokumentációs és jelentési kötelezettségeket is.

A publikáció a halottkémi feladatokat foglalja össze az akkor aktuális jogszabályok tükrében, megemlítve a jelen halálmegállapítási és halottvizsgálati kérdéseit, melyek katasztrófák, rendkívüli események, háborús körülmények között komplexebb tevékenységet jelentenek.

Kulcsszavak: halottkém, halottkémlés, természetes halál, rendkívüli halál, mentőtiszt

Abstract

The statement of the death, the dead person examination, the tasks around the dead person in the 19-20th century by way of the measures authorized a coroner system supplied it, the commission criteria of persons making the coroner tasks defined, regulating the tasks natural, concerned in case of violent death, emphasized the documentary one and reporting obligations. The publication it summarizes the coroner's tasks then in the mirror of current measures, mentioned the present death statement one and his dead person examination questions, which mean a more complex activity between catastrophes, extraordinary events or wartime circumstances.

Keywords: coroner, coroner tasks, natural death, unusual death, paramedic

A kézirat benyújtásának dátuma (Date of the submission): 2017.05.15.
A kézirat elfogadásának dátuma (Date of the acceptance): 2017.09.15.

BEVEZETÉS

Magyarországon az 1826-os „Utasítás a Magyar Országi Szabad Királyi Városokba elrendelt Halottkémlés számokra” szabályozza először a halottkémlést, melynek célja, hogy a „város bátorságba tétessék, ne talán valaki tetszhalálban lévén, vagy holtnak képét viselvén, iszonyuképp elevenen temessék el.” A halottkém feladata ezenkívül az erőszakos halál felderítése, a halálokok feljegyzése, a járványok jelzése volt.

A valóban hatékony, korszerű egészségügyi szabályozás az 1876. évi XIV. törvénycikk, valamint az 1876. VI. 4./ 31.025. számú belügyminiszteri rendelet volt, mely a temetés körüli, valamint ezzel kapcsolatos népegészségügyi teendőket is tartalmazta. A jogszabály alkotására szükség volt, hiszen az ország területén nem állt rendelkezésre elegendő számú szakember, aki ezt a közfeladatot elvégezte volna. Az elsődleges cél a halottak körüli eljárás egységes bevezetése volt, a kompromisszumos megoldást nem lehetett elkerülni, így a halottkémlést nem kizárólag az orvosok illetékességébe utalták. Alapelvként szolgált, hogy a halottvizsgálatot csak hivatalos személyek végezhesék, továbbá ezen személyek kellő számban történő kirendeléséről minden községnek gondoskodnia kellett. Halottkém az ország területén tevékenységi jogosultsággal bíró „orvostudor vagy sebész” lehetett, valamint a szolgálat egyenletes hozzáférhetőségét biztosító, halottkémi vizsgálóval rendelkező kioktatott személy is teljesített feladatokat. [1] [2]

A HALOTTKÉMLÉS CÉLJA

A halottkémi tevékenység az alábbiakra fókuszál:

- megállapítani, hogy a halottnak vélt egyén tényleg meghalt-e s nem forog-e fenn halált utánzó betegség vagy állapot?
- ha a halál valóban bekövetkezett, megállapítandó, hogy az elhunyt természetes halállal, vagy pedig erőszakos behatás folytán halt-e meg?
- megvizsgálandó, hogy a halál oka nem fertőző betegség-e, mely járványoknak lehet kiindulópontja?
- a halottkémlés útján nyert adatokból egybe kell állítani a halálokok pontos statisztikáját.

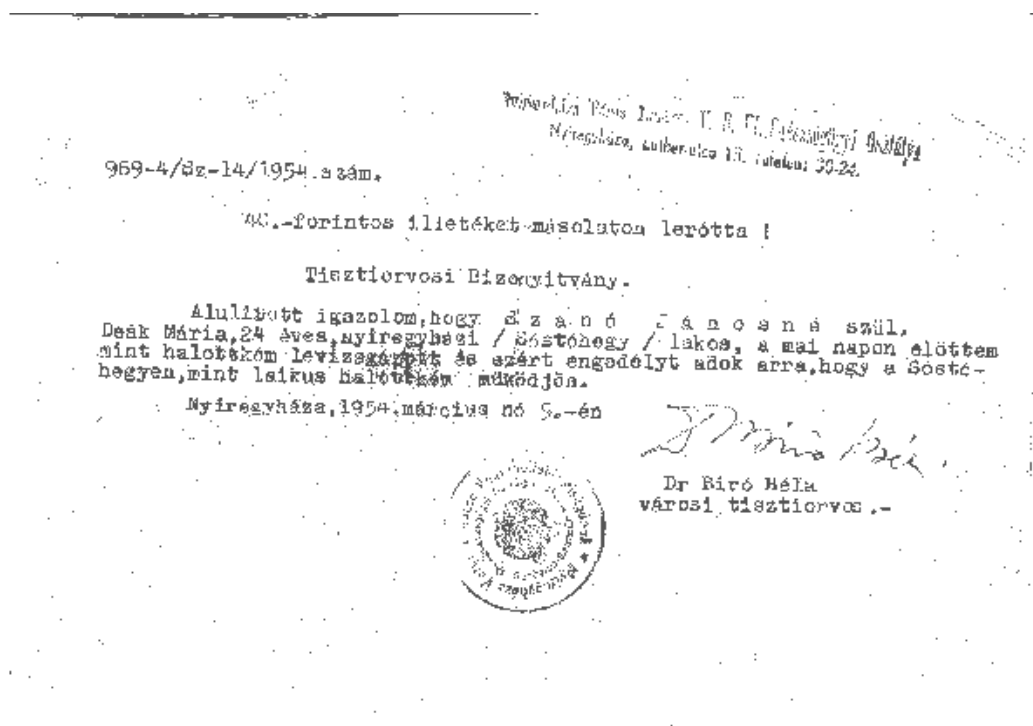
A halottkémi tevékenység során tehát a halál megállapításán túl az idegenkezűség felismerése, a fertőző betegségek okozta járványok megelőzése, illetve a további közegészségügyi intézkedések tervezése kiemelkedő jelentőséggel bírt.

Halottkémként orvos, illetve orvosi végzettség nélküli személyek is alkalmazhatóak voltak az ország olyan területén, ahol nem volt elérhető, vagy nem állt rendelkezésre kellő számú egészségügyi végzettséggel rendelkező szakember (1. sz. ábra)

A halottkémi képesítés megszerzéséhez (orvosi végzettség nélkül) erkölcsi feddhetetlenség, illetve írás-olvasási készség mellett a betanítást végző „körorvos” és törvényhatósági járásorvos jelenlétében sikeresen teljesített vizsga is szükséges volt, mely az alábbi ismeretanyagot tartalmazta:

- a bekövetkezett halál jeleinek ismeretét;
- a „tetszhalál” felismerését és az ehhez kapcsolódó ellátás megkezdését, azaz:
 - o mesterséges lélegeztetés végzése;
 - o szív- és bőrizgató szerek alkalmazása;
 - o vérzéscsillapítás;
 - o agyvérzésben szenvedők ellátása;
 - o görcsroham ellátása;
 - o fulladásos balesetek ellátása;

- fagyás, gáz-és egyéb mérgezések teendői;
- villámcsapás, villamos áram által okozott balesetek ellátása;
- az erőszakos halál módjának külső jeleinek felismerését;
- az erőszakos és járvány során bekövetkezett halál esetén követendő eljárást;
- az elvégzendő dokumentációt. [3; 109-123. §.][4]

1. ábra Halottkémi képesítést igazoló dokumentum (saját archívum)

A HALOTTKÉMLÉS KIVITELEZÉSE

A jogalkotók különbséget tettek az orvos és nem orvos végzettségű halottkém feladatai között, az előbbieket teendői a halál bekövetkezésének megállapítása, szükség esetén az újraélesztési kísérlet megkezdése, természetes halál esetén (gondos mérlegelést és vizsgálatot követően) a temetési idő meghatározása és a halottvizsgálati bizonyítvány kiállítása.

Nem orvos végzettségű halottkémekek a bejelentést követően haladéktalanul kötelesek a halál megállapítását elvégezni, s ezzel egyidőben az erőszakos halálra utaló jeleket is felismerni. Amennyiben a halál jelei nem egyértelműek, orvos értesítését követően kezd újraélesztési kísérletet, sikertelenség esetén beszerzi a beteg kezelőorvosától a kórelőzményt, az előző betegségekre, gyógykezelésre vonatkozó információkat és dokumentumokat, s ezt követően határozza meg a temetés idejét, illetve tölti ki a halottvizsgálati bizonyítványt. Kórelőzmény hiányában a jogszabályban meghatározott halálok feltüntetését kérte a halottkémtől. [5; 9. § 4.]

A halál megállapítása

A halál megállapítása a légzés- és a vérkeringés vizsgálatával kezdődik – a mellkas mozgásának észlelése, szívhangok hallgatása, pulzus- és szívcsúslökés tapintása –, bizonytalanság esetén további „próbák” segítenek a döntésben (pehelypróba, tükörpróba a légzés, ajak- ujjpróba a keringés hiányának igazolására).

További haláljelenségek az izomtónus csökkenése, a záróizmok elernyedése, a szaruhártya homálya, a mozdulatlanosság, a hűvös tapintatú, sápadt bőr.

Késői jelek a hullamerevség kialakulása, a test oszlása, bomlási folyamatok elkezdődése, a hullafoltok, a kiszáradás, a mumifikáció.

Életkor, foglalkozás, a halál után keletkezett sérülések megállapítása

Az életkor becslését segíti a test, illetve a testrészek fejlettségi foka, melynek meghatározásában segíthet a halott neme, testmagassága, testsúlya, bőr színe és minősége, a nemi jellegek látható jelei, a fogak, a csontok állapota. Csecsemők, gyermekek életkorának becslése könnyebb, hiszen a méretek, a fogazat, a köldökcsomó gyógyulása mutathatja a csecsemő korát, míg az időskori betegségek jelenléte (szaruhártya változása, fogak állapota, köszvényes csomók, artériák szklerózisa) szintén segítséget nyújthat.

Személyazonosság hiányában, ismeretlen halott foglalkozására utalhatnak a ruházatán, a testén észlelhető változások, ilyenek lehetnek a haj színének változása, az izomzat megerősödése, a kezek, az ujjak változásai, azokon apró sérülések jelenléte. A személyazonosság megállapítását segítik a különös ismertetőjelek azonosítása, különösen a tápláltság, a testszörzet, a fogazat hibái, a bőr mesterséges változásai (heg, tetoválás, műtét).

A holttesten található sérülések észlelése során eldöntendő, hogy az a halál bekövetkezése előtt, vagy után keletkeztek, ezt jelzi a vérzés, illetve a seb környéki beszűrődés mértéke, mely kisebb a halál után, illetve annak kialakulása pillanatában jelentkező sérülés esetén. Erőszakos halál gyanúját kelthetik a holttest durva mozgatása, szállítása, vízből történő kiemelése során, illetve az állatok, élősködők által okozott sérülések is. [6]

Álhalál, tetszhalál kérdése

A halottképek tevékenysége során megfogalmazódott a tetszhalál kérdése, mely elhúzódó ájulásként értelmezhető, miközben a beteg mozdulatlan, s a légzés és a szívműködés nem észlelhető. Kifejezetten hirtelen halál esetén, illetve ezt kiváltó betegségek, állapotok során kell feltételezni a tetszhalált, mely gyanújában azonnal újraélesztési kísérletet megkezdése szükséges és végzendő az orvos helyszínre érkezéséig, illetve a halál kétségtelen beálltaig. Sikertelen újraélesztési kísérlet esetén a temetési engedély a bomlási folyamatok megindulásáig nem adható. [4]

TEENDŐK TERMÉSZETES HALÁL ESETÉN

Azokat a haláleseteket, melyek hosszabb, vagy rövidebb ideig tartó betegséget követően keletkeznek, természetes halálnak nevezi az eljárásrend, melynek megállapításához nélkülözhetetlen a kezelést végző körzeti orvos dokumentációja. A képesített halottkém feladata elsődlegesen az, hogy a halál természetes, illetve erőszakos voltát felismerje, melyhez a halál mielőbbi megállapítása, illetve a halott vizsgálata szükséges.

Amennyiben a halál bekövetkezése és természetes volta nem kérdéses, a halottvizsgálati jegyzőkönyv kiállítása mellett a temetés idejének megállapítása is megtörténik.

A halottvizsgálati bizonyítvány kitöltését a 31.025/1876 B. M. rendelet szabályozta, részletesen meghatározva a dokumentum egyes pontjainak kitöltését, valamint a temetés idejének meghatározását, nevezetesen:

- név, foglalkozás, házastárs, szülők adatai;
- köztisztviselő, katona esetén további adatok (a tisztviselő, minősége, illetve ezred, zászlóalj száma);
- lakóhely, születési idő, életkor, vallás;
- a halál oka, megelőző betegség;
- kezelőorvos adatai;

- a halál beálltának napja, időpontja;
- temetési idő, egyéb észrevételek.

Az érvényes rendelet szerint a temetési határidő általánosan 48 óra, orvos végzettségű halottkémek közegészségügyi szempont figyelembe vétele mellett már 36 óra eltelte után engedélyezhették a halott eltemetését, melynek legkésőbb 60, tetszhalál gyanúja esetén a rothadás megindulásától számítva 12 órán belül meg kellett történnie.

A halottvizsgálati bizonyítvány kitöltése mellett a halottkém a községi eljárásához eljuttatott írásbeli bejelentése, valamint további, statisztikai céllal történő dokumentációja is szükséges volt. A hagyaték biztonságáról is meg kellett győződnie, veszélyeztetése esetén haladéktalanul jelzéssel élt. [7; 1-3. §. 7.§]

ELJÁRÁS RENDKÍVÜLI HALÁL ESETÉN

A jogszabály egyértelműen meghatározta azokat az eseteket, melyek rendkívüli halálnak minősültek így:

- a hirtelen halál;
- az erőszakos halál gyanúja;
- ha ismeretlen személyazonosságú a halott;
- ha fertőző betegségben elhunyt;
- a halvaszületett magzatok;
- a 7 éven aluli, gyógykezelés nélküli gyermekek.

A fentiek esetén a halottkém azonnali jelentési kötelezettséggel tájékoztatást adott az illetékes községi eljárásnak és a községi orvosnak, akik közbiztonsági, közegészségügyi és igazságszolgáltatási céllal további intézkedést végeztek, melyet hirtelen, illetve erőszakos halál gyanújában a halott orvosrendőri hullavizsgálata, szükség esetén boncolása követte. [8]

A HALOTTKÉMI RENDSZERT KÖVETŐ VÁLTOZÁSOK

Az 1972. évi II. törvény hatályon kívül helyezte a halottkémi rendszert és annak szabályozását, s kizárólag orvosi kompetenciába helyezte a halottvizsgálatot, illetve annak dokumentációját. A halál megállapítása viszont orvosi, valamint mentőtiszt kompetencia lett, felhatalmazva a diplomás, sürgősségi ellátásban jártas szakembert a halál bekövetkezését követő elsődleges dokumentációra – igazolást a halál megállapításáról – is. [9] [10]

KÖVETKEZTETÉSEK

Publikációm a hazai halottkémlés folyamatát foglalja össze, mely tevékenységet a XIX.-XX. században a képesített halottkémek (orvos és nem orvos végzettségűek) jogszabály által meghatározott és szigorúan szabályozott keretek között végezték.

A halottkém feladata a halál megállapítása mellett az idegenkezűség felismerése, a fertőző betegségek okozta járványok megelőzése volt, mindehhez pontos dokumentációt társítva statisztikai célt is szolgált.

Magyarországon a jelenlegi szabályozás egyedülállóan biztosítja a halál megállapítását diplomás, sürgősségi ellátásban magasan képzett szakemberek – mentőtisztek – számára is, mely alapja lehet egy olyan rendszer kidolgozásának és bevezetésének, ami biztosíthat olyan, megfelelően szakképzett személyeket – kellő továbbképzési feladatok, illetve tanulmányok sikeres elsajátítása és befejezése után –, akik képesek teljesíteni a kórházon kívüli halálozás körüli teendőket, mintegy felügyeletet gyakorolva a helyszíni halottvizsgálat és dokumentáció fölött, pótolva, illetve kiegészítve a jelenlegi halottvizsgálati rendszer hiányát. Kiemelt jelentőséget kaphat a halottkémi tevékenység katasztrófák, rendkívüli események, háborús

körümények között, ugyanis a nagyszámú sérültellátási igény mellett a halottak vizsgálata és a halottakkal kapcsolatos teendők komplex tevékenységéhez jelenleg nem áll rendelkezésre részletes szakmai irányelv. [11; 218.§, 1-2.] [12; 2.§, 2., 3.§, 1/b., 13-21.§.] [13]

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] TÓTH GY., HUSZÁR A., KORMOS T.: *A halottkémi rendszerről általában*; Hadmérnök 6 (4):121-128.
- [2] KÁDÁR L., BALÁZS P.: *Temetés és haláleset kapcsán követendő eljárások dilemmái a modern közegészségügyi igazgatásban*; Egészségtudomány, LIII. évf. 2009 (3).
- [3] *1876. évi XIV. tc. 109-123. §. Eljárás a hullák körül.*
- [4] KERBOLT L.: *A halottkémlés és a temetőrendészet útmutatója*; Kner Izidor Könyvnyomdája, Gyoma, 1936.
- [5] *1908. évi XXXVIII. tc. 9. § 4. A községi körorvos, mint halottkém.*
- [6] KORMOS T., CSATAI T., MENCZŐNÉ FEKETE M.: *A holttest azonosítás hazai helyzetének értékelése 1951-2015 között I.*, Belügyi szemle, 64. évf. 2016 (7-8).
- [7] *31.025/1876. B. M. rendelet a halottkémlésről.*
- [8] *99.599/1900. B. M. rendelet. Orvosi kezelés fogalma a halottkémlésnél.*
- [9] KERESZTY É. M.: *Orvosi teendők a kórházon kívül bekövetkezett halál esetén*, Orvosi hetilap, 152 (45):1808-1812.
- [10] KERESZTY É. M.: *Csapdahelyzetek a klinikai orvosok számára a kórházi halálmegállapításban és halottkezelésben*, Orvosi hetilap, 153 (5):184-190.
- [11] *1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről, XII. A halottakkal kapcsolatos rendelkezések, 218.§, 1-2.*
- [12] *351/2013 (X. 4.) Korm. rendelet a halottvizsgálatról és a halottakkal kapcsolatos eljárásról, 2.§, 2., 3.§, 1/b., 13-21.§.*
- [13] TÓTH GY.: *A halottkémi rendszer hazai bevezetésének vizsgálata*, A hadtudomány és a 21. század, Tanulmánykötet, 2014.